

Het Bewaarde Land

Creatieve natuurbeleving met kinderen
Handleiding Leerkrachten

Op blote voeten lopen door het zand. Aandachtig een spinnetje volgen. Spelend leren in het bos. Je verbonden voelen met een boom. Een brandnetelblaadje proeven. Verbanden ontdekken tussen plant en dier. Verrast worden door een ree. Liggend de wolken aan je voorbij zien trekken. Kortom: je thuis voelen in de natuur.

Colofon

Het Bewaarde Land is een project van IVN Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid
Gehuisvest in 's-Hertogenbosch bij het provinciehuis Brabant.

Brabantlaan 3
5216 TV 's-Hertogenbosch
E: hetbewaardeland@ivn.nl
W: www.hetbewaardeland.nl

© 2025, IVN.

Alles uit deze handleiding is vrij te gebruiken mits Het Bewaarde Land als bron vermeld wordt.

Inhoudsopgave

1	INLEIDING EN VERANTWOORDING	4
2	PRAKTISCHE INFORMATIE	6
	LEERKRACHTGESPREK	6
	TIJDENS DE BOSDAGEN	6
	LEERKRACHT REGELPUNTJES	6
	WAT MEENEMEN EN WAT NIET	7
	WAT TE DOEN BIJ REGEN?	7
	AANSPRAKELIJKHEID EN VERANTWOORDELIJKHEID	7
	BEWAARDE LAND OMGANGSVORMEN	8
	KLIMINSTRUCTIE	8
	T-SHIRTS VAN DE KINDEREN	9
3	PROJECTACTIVITEITEN	10
4	CHECKLIST VOOR DE LEERKRACHT	11
	VOORAFGAAND AAN DE UITNODIGING OP SCHOOL (FACULATIEF)	11
	DE BOODSCHAPPER EN FLEUR OP SCHOOL	13
	TUSSEN DE UITNODIGING EN DE 1 ^{STE} BOSDAG	14
	DE 1 ^{STE} BOSDAG	17
	TUSSEN DE 1 ^{STE} EN DE 2 ^{DE} BOSDAG	18
	DE 2 ^{DE} BOSDAG	19
	TUSSEN DE 2 ^{DE} EN DE 3 ^{DE} BOSDAG	20
	DE 3 ^{DE} BOSDAG	22
	SCHOOLACTIVITEITEN NA DE 3 ^{DE} BOSDAG	23
5	ACHTERGRONDINFORMATIE	24
	ONSTAAN VAN HET BEWAARDE LANDPROGRAMMA	24
	UITGANGSPUNTEN	24
	EFFECTIVITEIT VAN HET BEWAARDE LAND	26
	LEERDOELEN	26
	SPECIFIEKE LEERDOELEN	26
	AANSLUITING BIJ KERNDOELEN BASISONDERWIJS EN NME-NOTA OVERHEID	26
6	HET VERHAAL VAN ERIK EN SYLVIA	28
	BIJLAGE 1: VOORBEELDBRIEF AAN DE OUDERS	31
	BIJLAGE 2: PROTOCOL BIJ ONGEVALLLEN	32
	BIJLAGE 3: VRIJWILLIGERSOVEREENKOMST	33

1 Inleiding en verantwoording

Veel mensen waarderen het contact met de natuur en ervaren dit contact als verrijkend. Het Bewaarde Landproject gaat uit van de veronderstelling dat de waardering die mensen voor natuur hebben, vaak terug te voeren is tot positieve ervaringen met de natuur in hun jeugd.

De laatste decennia is de tijd die kinderen buiten in de natuur doorbrengen, fors minder geworden. De ruimte voor natuur in de directe omgeving is op veel plaatsen ingeperkt. Ook is de concurrentie van het buiten spelen tegenwoordig een stuk groter dan vroeger: de huizen zijn ruimer en ze staan vol met speelgoed, tv en computer. Het belang om met kinderen de natuur in te trekken wordt daarmee groter. Het doel van Het Bewaarde Landprogramma is, bij kinderen een ontwikkeling op gang te brengen naar zorg, respect en liefde voor de natuur. Het Bewaarde Land is er in de eerste plaats op gericht dat kinderen zich thuis voelen in de natuur en er een persoonlijke band mee krijgen. Een persoonlijke band met natuur is immers een belangrijke basis voor een zorgvuldige omgang met de natuur.

Met het driedaagse programma bieden we kinderen de mogelijkheid om de natuur op verschillende manieren zelf te beleven en te ervaren. We proberen de ontmoeting met de natuur zo veelzijdig mogelijk te laten zijn. Daarbij wordt op verschillende niveaus gewerkt: het lichamelijke niveau (bijv. in bomen klimmen), het emotionele niveau (bijv. een eigen boom en eigen plek zoeken), het intellectuele niveau (bijv. enkele boomsoorten en eetbare kruiden leren kennen) en het creatieve niveau (bijv. een couplet maken voor Het Bewaarde Landlied).

We streven naar een zo direct en intensief mogelijke ontmoeting met de natuur. In Het Bewaarde Land hoeven de leerlingen niets op te schrijven en wordt er in kleine groepjes gewerkt (maximaal 8 kinderen). Hierdoor kan de begeleider een goede band krijgen met de kinderen en goed inspringen op de behoeften van ieder kind.

Een gevolg van deze intensieve begeleiding is, dat we moeten kunnen beschikken over een groot aantal begeleiders. Om de kosten tot een minimum te beperken werken we daarom met vrijwilligers.

We hebben er de voorkeur aan gegeven om het driedaags natuurbelevingsprogramma over drie weken uit te smeren; elke week één dag in Het Bewaarde Land (in plaats van drie dagen achter elkaar). De kinderen krijgen zo de kans om alle opgedane indrukken in de tussenliggende week (met elkaar) te verwerken.

Verhaal van 'Het Bewaarde Land'

Ergens in Nederland ligt een gebied, waar de mensen in harmonie met elkaar en met de natuur omgaan. Die houding van respect vóór en verwondering over de natuur maakt het natuurgebied tot Het Bewaarde Land. Dit land bestaat vast al op meer plekken, alleen wordt het waarschijnlijk anders genoemd.

Het Bewaarde Land wordt beheerd door de wachters van de vier elementen Aarde, Water, Lucht en Vuur. Deze elementen zijn in verschillende culturen en in alle tijden terug te vinden. Als vijfde element is in Het Bewaarde Land gekozen voor 'Kleur'. In Het Bewaarde Land verbinden deze elementen de wachters met de natuur. Door het verhaal van Het Bewaarde Land worden ook de kinderen verbonden met de natuur. Zo is er in Het Bewaarde Land soms een hol gegraven om in de aarde te kunnen zijn, een boomhut om daarin van de lucht te kunnen genieten of een zonnewijzer om iets weer te geven van onze relatie met de zon.

Vrouw Fleur is de schakel tussen de wachters en de buitenwereld. Zij woont in een huisje aan de rand van Het Bewaarde Land en ontmoet de wachters vaak. Die komen bij haar een kopje kruidenthee drinken of nieuws uitwisselen over de gebeurtenissen in Het Bewaarde Land. Bij Vrouw Fleur komen ook wel eens kinderen op bezoek. Zij vinden dat een spannend avontuur, want Vrouw Fleur kan hen heel veel vertellen over de geneeskrachtige en eetbare planten. Met haar kunnen ze stilletjes dieren gaan bekijken, en Vrouw Fleur weet waar de wachters te vinden zijn...

Bovendien is het de bedoeling dat in de tussenliggende dagen een aantal opdrachten door de kinderen op school wordt uitgevoerd. Eventueel kan een leerkracht tijdens de tussenliggende dagen nog extra aandacht besteden aan het project. Op deze manier duurt Het Bewaarde Landproject geen drie dagen, maar ongeveer vier weken!

Tenslotte

Het Bewaarde Landproject leent zich heel goed om als raamwerk te dienen voor een natuur- en milieueducatieproject op school. Niet alleen natuur- en milieuvakken kunnen erin aan bod komen, maar ook onderwerpen als taalvaardigheid, spreekwoorden en uitdrukkingen, opstel schrijven, gedichten maken, creatieve werkvormen als tekenen, drama en collages maken, aardrijkskunde, geschiedenis en zelfs rekenen.

2 Praktische informatie

Het Bewaarde Landprogramma beslaat drie dagen, verspreid over drie weken. Voorafgaand aan de dagen in het bos bezoekt de Boodschapper van Het Bewaarde Land in gezelschap van Fleur de school. Samen nodigen zij de leerlingen uit naar Het Bewaarde Land te komen.

Het Bewaarde Land is een natuurgebied in de omgeving van de school. De mensen die betrokken zijn bij Het Bewaarde Land gaan met respect met de natuur en met elkaar om. De begeleiders van het programma (die wij Wachters en Fleur noemen) proberen deze basiswaarde aan de leerlingen over te dragen. Een uitgebreide achtergrondbeschrijving en beschrijving van de doelstellingen staat beschreven in hoofdstuk 4.

Leerkrachtgesprek

Ongeveer een maand vóór de eerste bosdag, maakt de locatiecoördinator een afspraak met de leerkracht voor een leerkrachtgesprek op school. Hierbij wordt het programma uitgelegd en de materialen voor het voorwerk op school uitgereikt. In het leerkrachtgesprek wordt onder meer een afspraak gemaakt wanneer de kinderen worden uitgenodigd. Deze uitnodiging in de klas mag een verrassing blijven.

De uitnodiging voor de kinderen is ongeveer twee weken voor de bosdagen. Dit is de eigenlijke start van het project. Uitnodiging (zie bijlage)

Tijdens de bosdagen

De dagindeling is globaal als volgt:

09.00:	begin van het programma
11.45:	lunch
12.15:	begin middagprogramma
14.15:	einde programma

Bij deze tijden houden we rekening met de normale schooltijden. Voor scholen met continurooster is dit programma korter tot ca 13.45 uur. In principe zijn de kinderen de gehele dag buiten met hun eigen groepje en Wachter. Alleen tussen de middag lunchen de kinderen gezamenlijk met de leerkracht. De Wachters lunchen dan even apart.

Leerkracht regelpuntjes

Wat van de leerkracht tijdens Het Bewaarde Landprogramma gevraagd wordt, staat in de checklist aan het begin van hoofdstuk 3 samengevat. Verder zijn er voor de leerkracht nog een paar extra aandachtspunten:

- De leerkracht is verantwoordelijk voor het regelen van het **vervoer** naar Het Bewaarde Land.
- Daarnaast is de leerkracht verantwoordelijk voor de **informatie aan de ouders**. De ouderbrief kan pas worden verzonden/meegegeven, als de uitnodiging aan de kinderen is geweest. Eventuele hulpouders en vervoersouders kunnen eerder gevraagd worden; zij delen dan in het geheim houden van de uitnodiging. In Bijlage 1 is een voorbeeld opgenomen van een brief aan de ouders waarin meegedeeld wordt dat de groep mee gaat doen aan Het Bewaarde Landproject. U bent vrij deze brief over te nemen of er zelf een te maken.
- Het is van belang dat de leerkracht op de buitendagen de beschikking heeft over een mobiele telefoon en dat dit nummer bekend is bij de dagcoördinator. Bij ongevallen wordt het noodprotocol uit bijlage 2 gevolgd. Het is hiervoor van belang dat de leerkracht een **telefoonlijst** van de kinderen bij zich heeft.
- Op de tweede dag zijn één of twee **hulpouders** gewenst om te assisteren bij het zintuigtouw. Op de andere dagen is er één hulpouder welkom maar niet noodzakelijk. De hulpouder wordt gevraagd om de leerkracht te assisteren tijdens de lunchpauze en om, in overleg met Fleur, enkele huishoudelijke taken uit te voeren. Daarnaast is er doorgaans genoeg ruimte voor de hulpouder om zo nu en dan mee te lopen (weliswaar altijd in overleg met de betreffende Wachter) met een van de groepjes. Een uitdrukkelijk verzoek daarbij is om niet mee te lopen met het groepje waar het eigen kind in zit.

De **materialen** die nodig zijn voor het programma worden door ons aangeleverd: T-shirts, textielstiften, digitale versie leerlingewerkboek, etc.

Er wordt een beroep gedaan op de schoolmiddelen wat betreft:

- het kopiëren van het leerlingewerkboek;
- het maken van een lied en Haiku op school (papier);
- het ontwerp voor op het T-shirt (kleurpotloden);
- het zoeken en maken van een praatstok per groepje (veren, kralen, touw etc.).

Wat meenemen en wat niet

Wat moeten leerlingen meenemen naar Het Bewaarde Land:

- een lunchpakket;
- een tussendoortje voor de ochtendpauze;
- drinken voor bij de lunch;
- een afvalzakje
- gemakkelijk zittende kleding die vies mag worden en tegen een stootje kan;
- wanneer het weer daar aanleiding voor geeft: warme kleding en/of regenkleding en laarzen;
- de praatstok van hun groepje.

Wat leerlingen NIET mee moeten nemen naar het bos:

- mobiele telefoons; smartwatch
- speelgoedgeweren, pistolen, buksen en ander "oorlogstuig";
- mooie, kwetsbare of kostbare spulletjes;
- aanstekers en lucifers;
- snoep, chips, frisdrank en kauwgom.

Wat te doen bij regen?

De ervaring leert dat het normale programma vrijwel altijd door kan gaan. Het is in deze tijd van het jaar immers niet koud en met goede regenpakken en eventueel regenlaarzen kan het programma vrijwel altijd doorgaan. (In Het Bewaarde Land is een beperkte voorraad warme kleding achter de hand).

Wanneer het langdurig blijft regenen dan hebben we de beschikking over een grote tent die in enkele minuten kan worden opgezet.

Aansprakelijkheid en verantwoordelijkheid

De **eindverantwoordelijkheid** tijdens deelname aan het project ligt bij de school. Dit betekent dat de leerkracht te allen tijde het recht heeft om in te grijpen. Daardoor is Stichting Het Bewaarde Land door de school of door de ouders van deelnemende kinderen niet aansprakelijk te stellen voor welke schade dan ook.

In de praktijk hebben de Wachters echter wel de directe **zorg** voor de kinderen. Daarom wordt met de leerkrachten tijdens het leerkrachtgesprek uitvoerig besproken welke praktische invullingen "verantwoordelijkheid" en "zorg" hebben. Omdat de wachters de directe zorg hebben voor de leerlingen is het van belang dat ouders en leerkrachten op de wachters kunnen vertrouwen. Vanuit Het Bewaarde Land vinden wij dit uiteraard ook van groot belang. Daarom volgen alle wachters een gedegen opleiding, lopen ze stage als hulpwachter en laten wij al onze wachters naast een VOG ook een gedragscode ondertekenen. In deze code staat de door ons gewenste omgang met de kinderen beschreven.

Omdat volwassenen soms met een ander natuurbeeld en met andere ervaringen zijn opgegroeid, worden zaken in de ogen van leerkrachten/hulpouders wel eens gevaarlijk gevonden, terwijl Wachters daar anders op reageren (denk bijv. aan het aanraken van paddenstoelen!). Daarom willen wij graag benadrukken dat we in Het Bewaarde Landproject werken vanuit ontdekking, verwondering en beleving. De kinderen worden uitgenodigd om de natuur vanuit de zintuigen te beleven (en niet op de eerste plaats vanuit een kennisgerichte benadering). De Wachters nodigen de kinderen o.a. uit om op blote voeten te

gaan lopen, brandnetels met blote handen te plukken, kruiden te proeven, in bomen te klimmen, van het pad af te gaan, in het water te lopen, onder de bladeren te gaan liggen, door het gras te rollen, en in de herfst paddenstoelen te voelen en soms te proeven. U kunt er van uit gaan dat begeleiders strikte instructies hebben: zo mogen bijv. alleen kruiden geproefd worden waarvan men absoluut zeker weet dat ze veilig zijn.

Om onze benadering goed te kunnen uitoefenen, vragen wij van de leerkrachten/hulpouders dat:

- zij de Wachters de kans geven zelf de kinderen te leren kennen (zie ook de Bewaarde Land omgangsvormen hieronder);
- zij de kinderen de ruimte geven dingen zelf te ontdekken (niet zelf van alles aanwijzen en benoemen);
- zij zich onthouden van ontmoedigend commentaar;
- zij participeren in de spelvormen.

Om de veiligheid van de groep te waarborgen, verzoeken wij dat

- zij te allen tijde in gevaarlijke situaties ingrijpen.

Bewaarde Land omgangsvormen

In Het Bewaarde Land hanteren we een aantal gedragsregels, die de Wachters onderling en met de kinderen proberen na te leven. Deze regels hoeven niet expliciet met de kinderen besproken te worden. Elke Wachter heeft zijn eigen grenzen in het handhaven van de orde in zijn groepje. Onderstaande regels zijn alleen bedoeld als 'afspraken waar we het als Wachters over eens zijn'.

Agressief gedrag

In Het Bewaarde Land zijn geen tanks, kanonnen, geweren of pistolen. Ook al lijken de takken er nog zo veel op.

Vloeken en schelden

Taal kan een uitdrukking zijn van gevoelens, emoties en agressie. Vloeken, schelden en tieren is ook voor kinderen een bekende en veel gebruikte uitlaatklep. Elke Wachter heeft daarvoor zijn eigen grens. In Het Bewaarde Land worden woorden niet als wapen gebruikt. Kwetsende, denigrerende of discriminerende opmerkingen en grapjes moet de begeleider steeds aan zichzelf en zijn groepje meten. Sommige dingen kunnen wel gezegd worden, sommige dingen niet...

Afval

In Het Bewaarde Land laten mensen geen afval achter, dat niet binnen een paar dagen verteerd is. Als je afval vindt dat niet in het bos thuis hoort, neem je het mee en gooi je het in een afvalbak. Kinderen dragen hun afval zelf bij zich. Je rugzak is je afvalzak, totdat je bij een afvalbak bent.

Mobieltjes

In Het Bewaarde Land is iedereen steeds aanspreekbaar. We hebben geen andere geluiden nodig dan die van onszelf en het bos.

Messen

In Het Bewaarde Land zijn messen altijd gereedschap, nooit wapens. Ook niet alsof! Zonder uitdrukkelijke toestemming van de Wachter en een daarop volgende mes-instructie, mogen de kinderen geen messen gebruiken.

Vuur

In Het Bewaarde Land zijn we voorzichtig met vuur in welke vorm dan ook. Vuur maken is alleen toegestaan op speciaal daarvoor aangewezen plekken. Op de meeste locaties is vuur maken helemaal verboden.

Weglopen

In Het Bewaarde Land blijven de kinderen van een elementgroepje in principe bij elkaar. Zonder toestemming van hun Wachter mogen de kinderen tijdens het programma niet zonder begeleiding het bos in.

Kliminstructie

Kinderen krijgen op de eerste dag een duidelijke kliminstructie. Kinderen mogen alleen klimmen nadat zij deze instructie hebben gehad en op momenten dat de wachter hier toestemming voor heeft gegeven.

T-shirts van de kinderen

Alle Bewaarde Landkinderen krijgen aan het begin van het programma een T-shirt met opdruk in de kleur van hun element. (Aarde = roodbruin, water = blauwgroen, lucht = lichtblauw en vuur = oranje-rood).

Op de achterkant van het T-shirt staat het logo van Het Bewaarde Land, aan de voorkant een "reddingsboei"; het kader waarin tijdens de buitendagen (of op school bij continu rooster) naam en tekening gemaakt worden.

De kinderen krijgen de T-shirts de laatste dag mee naar huis als aandenken aan Het Bewaarde Land. Ze worden tussen de drie buitendagen in Het Bewaarde Land bewaard. Indien de T-shirts erg nat geworden zijn, kan het voorkomen dat de dagcoördinator aan de leerkracht vraagt om de T-shirts op school te drogen.

De T-shirts zijn 100% eco-katoen, maat M. Extra shirts zijn eventueel te koop voor € 7,50 per stuk.

We gebruiken de T-shirts om een aantal redenen:

- Kinderen zijn op deze manier herkenbaar. Voor elkaar als elementgroepje en voor de Wachter omdat ze hun naam erop zetten (herkenning).
- De kinderen zijn met het T-shirt aan voor iedereen als Bewaarde Landkind te herkennen (legitimatie, dit is belangrijk i.v.m. het terreintoezicht).
- De kinderen zijn door het contrasterende wit steeds goed zichtbaar in het bos (zichtbaarheid).
- Het T-shirt dient ook als een soort overall (vandaar maatje L) om de andere kleding een beetje te beschermen (bescherming).

Het is dus belangrijk dat de kinderen

- hun T-shirt altijd aan hebben tijdens het project en
- het over hun andere kleding dragen,
- hun voornaam en Bewaarde Landnaam op het T-shirt zetten.

3 Projectactiviteiten

In dit hoofdstuk vindt u alle activiteiten waar u en de leerlingen mee te maken krijgen in Het Bewaarde Land.

Het Bewaarde Landproject beslaat een periode van ongeveer vier weken. Voor de kinderen begint het met de uitnodiging op school. De leerkracht kan vóór die tijd al een aantal natuuronderwerpen hebben aangesneden (natuurlijk zonder Het Bewaarde Land te noemen).

De vier weken die volgen op de uitnodiging van de kinderen bevatten drie bosdagen, elk met een vaste indeling, een eigen thema en een eigen inhoud. Ervoor en erna zijn er een aantal verplichte en facultatieve opdrachten in de werkboekjes op school. In dit hoofdstuk worden al deze activiteiten in chronologische volgorde weergegeven.

Elke leerling krijgt een eigen **werkboek** waarin de belevenissen en creaties kunnen worden beschreven en opgetekend. De werkboeken zijn voor op school, niet om mee naar het bos te nemen. Het is de bedoeling om in de periode tussen de bosdagen met het werkboek aan de slag te gaan.

De laatste dag gaan de werkboeken mee naar Het Bewaarde Land, zodat de Wachters en Fleur kunnen bewonderen wat er door de leerlingen is geschreven en gemaakt.

Een samenvatting van de aandachtspunten voor de leerkracht wordt op de volgende bladzijde gegeven.

4 Checklist voor de leerkracht

Voorafgaand aan de uitnodiging op school

- Kinderen in de sfeer brengen door natuuronderwerpen te behandelen (facultatief)
- Geen** Bewaarde Landspullen zichtbaar laten liggen in de klas
- (In het geheim) vervoer regelen

Tijdens de uitnodiging door de Boodschapper en Fleur

- De komst van de boodschapper en Fleur geheim houden en de verrassing tijdens de uitnodiging meespelen

Tussen de uitnodiging en de 1^e bosdag

- Versturen of meegeven van de brief aan de ouders
- Indelen in groepen
- Werkboekopdrachten tot 1^e dag
- Aanleren van Het Bewaarde Landlied
- Laten zoeken van een praatstok per groepje en deze laten versieren
- Voorlezen van het verhaal van Sylvia en Erik

De 1^e bosdag

- Praatstokken van de groepjes meebrengen en aan de groepjes meegeven
- Na de ontvangst bij de diverse groepjes gaan kijken en deelnemen aan de activiteiten

Tussen de 1^e en de 2^e bosdag

- Werkboekopdrachten tot aan de tweede dag
- Groepsouplet van het lied laten maken
- Ontwerpschets voor het T-shirt maken (of namen en tekening op T-shirts)
- Hulpouder regelen voor 2^e dag (In overleg met de dagcoördinator)

De 2^e bosdag

- Denk aan de T-shirts en stiften indien deze mee naar school zijn gegaan.
- Als Fleur er niet is, kinderen in stilte meenemen om daar de Wachters wakker te zingen
- Leerkracht en/of hulpouder(s) begeleiden, i.o. met de dagcoördinator, bij het zintuigtouw op deze dag

Tussen de 2^e en de 3^e bosdag

- Werkboekopdrachten tot aan derde dag
- De leerlingen een Haiku laten maken (op losse velletjes)

De 3^e bosdag

- Meegeven van de Haiku aan de leerlingen (op losse velletjes)
- Meenemen van de leerlingenwerkboeken en aan Fleur geven.
- Samen met Fleur op zoek naar de Wachters zoals op dag 1.

Na de 3^e bosdag

- Ouder Nieuwsbrieven digitaal verspreiden
- Tekstjes wachters in de werkboekjes plakken
- Werkboekopdrachten afmaken

Voorafgaand aan de uitnodiging op school (facultatief)

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Kinderen in de sfeer brengen door natuuronderwerpen te behandelen (facultatief)
- **Geen** Bewaarde Landspullen zichtbaar laten liggen in de klas
- In het geheim het vervoer regelen

Activiteiten vooraf

Als algemene voorbereiding op Het Bewaarde Landprogramma kunnen heel veel biologieonderwerpen dienen. Het is fijn als in de groep, als voorbereiding op de Bewaarde Landdagen, verschillende natuur- en milieuonderwerpen aan de orde komen. Er kan bijvoorbeeld alvast wat verteld worden over de geschiedenis van de eigen omgeving. Wat voor bomen groeien hier? Welke (kruidachtige) planten kom je hier tegen? Wat kun je daar mee doen? Hoe is ons landschap ontstaan? Hoe leefden de eerste mensen in onze streek? Wat voor dieren kwamen en komen in onze omgeving voor? Of bijvoorbeeld een kringgesprek over hoe het is om in de natuur te zijn.

De Boodschapper en Fleur op school

Benodigde tijd: ca. 30 Minuten.

Aandachtspunten voor de leerkracht

- De komst van de boodschapper en Fleur geheim houden!!
- De verrassing op het moment van de uitnodiging meespelen

Beschrijving

Op een dag, ongeveer twee weken voor het programma, komt de Boodschapper uit Het Bewaarde Land in de klas, samen met Fleur. De Boodschapper is één van de Wachters.

Wat een Wachter is en waar deze voor staat is te lezen in het verhaal van Erik en Sylvia (hfdst 5).

De Boodschapper en Fleur vertellen kort iets over het programma van Het Bewaarde Land en de gebruiken die er gelden; ze zingen Het Bewaarde Landlied en nodigen de kinderen en de leerkracht uit om drie dagen naar Het Bewaarde Land te komen.

Tekst en muziek van het lied (zie blz. 14).

Tussen de uitnodiging en de 1ste bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Versturen of meegeven van de brief aan de ouders
- Indelen in groepen
- Werkboekopdrachten tot 1^e dag
- Aanleren van Het Bewaarde Landlied
- Praatstok zoeken en versieren per groep
- Voorlezen van het verhaal van Sylvia en Erik

Versturen of meegeven van de brief aan de ouders

Om de ouders goed te informeren over het project is een voorbeeldbrief opgenomen in bijlage I, blz. 35. Deze wordt pas na de uitnodiging aan de kinderen gemaild.

Indelen in groepen

De groep moet in vier (soms drie, soms vijf) groepen verdeeld worden (maximaal 8 kinderen per groepje). Gedurende de drie dagen werken de kinderen in deze groepen met elkaar. Elke groep heeft binding met één van de vier elementen aarde, water, lucht en vuur. Er is dus een aardegroep, een vuurgroep, een watergroep en een luchtgroep. Indien de groep uit meer dan 32 kinderen bestaat, wordt er een vijfde element aan toegevoegd: het element kleur. Kleine groepen (minder dan 21 leerlingen) worden meestal in drie groepen verdeeld, dit in overleg met de locatiecoördinator.

Hoewel de introductie in het element kan verschillen, volgen alle groepjes in grote lijnen hetzelfde programma.

Het indelen van de groepen wordt aan de leerkracht overgelaten. Het is daarbij van belang dat iedere groep ongeveer even groot is (maximaal 8 kinderen per groepje). Onze voorkeur gaat uit naar een indeling waarbij de harmonie en samenwerking binnen de groepjes zo hoog mogelijk is.

Graag geven we ter overweging om bij het indelen van de groepen niet alleen rekening te houden met de "belhamels" van de groep (door ze niet bij elkaar in een groepje te plaatsen, maar ze te verdelen over de vier elementgroepjes), maar ook met die kinderen, die juist zeer geïnteresseerd en bereidwillig zijn om aan het project deel te nemen. Soms verdient het aanbeveling dat de Wachters van te voren op de hoogte zijn van een 'eigen-aardigheid' van een bepaald kind. Dit ter beoordeling van leerkracht. Deze informatie wordt via de mail doorgegeven aan de locatiecoördinator.

Werkboekopdrachten tot 1ste dag

De eerste opdrachten vormen een goede voorbereiding op Het Bewaarde Landprogramma. Laat de kinderen (met elkaar) de opdrachten maken en bespreek een en ander klassikaal. De kinderen hoeven nog GEEN Bewaarde Land naam te bedenken, dat gebeurt gezamenlijk op de eerste buitendag.

Aanleren van het Bewaarde Landlied

De leerlingen moeten Het Bewaarde Landlied leren. Het bestaat uit een refrein en een couplet. Naast de tekst en de muziek van het lied wordt er ook een digitaal bestand toegestuurd waarop Het Bewaarde Landlied wordt voorgezongen. (het groepscouplet wordt later ter voorbereiding op de tweede dag door de kinderen zelf geschreven).

De melodie is die van het lied "The River Is Flowing", een lied dat bekend is van Noord Amerikaanse Indianen:

Het bos groet met een wel-komst-geur. De zon geeft een
wan-me kleur. De wind fluis-tent sprook-jes o-ver
bos, mens en dier. 't wa-ten glin-stert in de zon. 'k wou dat ik hier
blij-ven kon. 't Is net of ik toven hier. Ik speel met ple-zien.

Dag zon, ver-warm me met je licht. Dag wind, waai
geur in mijn ge-zicht. Ik deel mijn sla-blad met een slak
en zet een rups-je op zijn tak. Dag eik, ik
blim in jou, da's fijn. Ik zal voor-zich-tig
met je zyn.

Praatstok maken

Als de groepjes zijn ingedeeld gaat iedere groep op zoek naar een mooie stok van zo 20-25 cm lang. Deze stok mogen ze op school schilderen (of met touw verbinden, niet met crepepapier!) in de kleuren van hun element. Tijdens de buitendagen worden de praatstokken eventueel verder versierd met mooie vondsten.

Per element kan een andere basiskleur worden aangehouden: aarde = roodbruin, water = blauwgroen, lucht = lichtblauw, vuur = oranje-rood. De tekens of symbolen waarvoor iedere groep kiest is vrij. De stok kan bijvoorbeeld versierd worden met veertjes, steentjes, kralen, zaden, bladeren e.d.

De praatstokken worden gebruikt in de kringgesprekken tijdens het programma. Ze symboliseren in zekere zin de betrokkenheid van ieder kind om met inzet en enthousiasme deel te nemen aan Het Bewaarde Landprogramma. Degene die de stok in handen heeft, heeft het recht tot spreken. De anderen hebben de plicht aandachtig te luisteren. Ze mogen niet reageren op wat er wordt gezegd, tenzij ze zelf de praatstok in handen hebben. De ervaring heeft geleerd, dat de leerlingen met gebruik van de praatstok beter bereid zijn naar elkaar te luisteren, dan zonder.

Op de laatste dag gaan de praatstokken mee terug naar school en kunnen daar wellicht verder gebruikt worden om ervaringen uit te wisselen.

Voorlezen van het verhaal van Sylvia en Erik

Om de kinderen verder in de sfeer van Het Bewaarde Land te brengen en ze een beeld te geven van wat ze allemaal te wachten staat tijdens de natuurbelevingsdagen is het goed om het verhaal van Sylvia en Erik voor te lezen.

Sylvia en Erik zijn twee kinderen die tijdens een verveeldag in de vakantie naar het bos gaan en daar kennis maken met Fleur. Fleur vertelt ze over Het Bewaarde Land en nodigt ze uit om op bezoek te gaan bij de Wachters. Zo ontmoeten zij de Wachters van Aarde, Lucht, Vuur en Water. Voor de kinderen is het leuk om dit verhaal voor te lezen voordat ze naar Het Bewaarde Land gaan, maar beslist pas nadat Fleur en de Boodschapper op school zijn geweest.

Het is de bedoeling dat het verhaal door de leerkracht wordt voorgelezen. Geef het dus niet als huiswerk aan de kinderen mee!

Het verhaal van Sylvia en Eric (zie hoofdstuk 5)

De 1ste bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht:

- Praatstokken van de groepen meebrengen en vooraf aan iedere groep meegeven
- Na de ontvangst bij de diverse groepjes gaan kijken en deelnemen aan de activiteiten

Thema van de 1ste bosdag

Het thema van de dag is *verkenning* (verkenning van de natuur, verkenning van de elementen en verkenning van planten en dieren die in Het Bewaarde Land voorkomen).

Activiteiten voor de leerkracht

De leerkracht zorgt er voor dat de **praatstokken** worden meegenomen en dat elk elementgroepje z'n praatstok mee krijgt voordat het groepje het bos ingaat.

Gedurende deze dag heeft de leerkracht verder geen inhoudelijke taken. Er wordt van uitgegaan dat de leerkracht steeds een volledig dagdeel bij één elementgroep meedoet. En niet van groepje naar groepje gaat dwalen omdat dan de lijn van het programma niet duidelijk tot zijn recht komt. En daarnaast de kinderen steeds afgeleid raken door de komst en het vertrek van de leerkracht.

Het is niet de bedoeling dat de leerkracht de rol van begeleider overneemt tijdens de bosactiviteiten. Door juist als "kind" echt deel te nemen aan het programma worden de kinderen gestimuleerd om actief deel te nemen en is ook de beleving bij de leerkracht groter. Het aanspreekpunt voor het verloop van het programma van die dag is de dagcoördinator (dit is één van de Wachters of Fleur).

Programma 1ste dag

Fleur ontvangt en verwelkomt de klas. Zij laat de kinderen plaatsnemen in een kring. In de kring liggen per element de T-shirts klaar die de leerlingen zullen dragen tijdens hun verblijf in Het Bewaarde Land.

Fleur vertelt de leerlingen over Het Bewaarde Land en gaat daarna met de leerlingen op zoek naar de Wachters, luisterend naar de instrumenten die de Wachters gebruiken.

Elk elementgroepje heeft een eigen praatstok bij zich!

Als een Wachter wordt gevonden blijft het betreffende elementgroepje vanaf dat moment bij die Wachter. Iedere Wachter heeft globaal hetzelfde programma. De rode draad is de verkenning. Naast onderstaande programma komen vaak nog veel andere activiteiten aan de orde.

- Gebruik praatstok
- Elementenassociatie om tot goede natuurnamen te komen voor de kinderen
- Wachtersgroet
- Landverkenspel
- Kliminstructie
- Geblindoektboom herkennen
- Lievalingsbomen uitkiezen

Tijdens de lunch is het pauze voor de Wachters; de leerkracht neemt tijdens de pauze de groep over.

Tussen de 1ste en de 2de bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Werkboekopdrachten tot aan de tweede dag
- Groepscouplet van het lied laten maken
- Ontwerpschets voor het T-shirt laten maken (bij continuooster: Namen en tekening op T-shirts zetten)
- Hulpouder(s) regelen voor 2^e dag

Werkboekopdrachten tot aan de tweede dag

De werkboekopdrachten spreken voor zich.

Groepscouplet van het lied laten maken

De leerlingen maken *met de hele klas* een couplet voor het lied: het groepscouplet. Ze hebben een week de tijd om het te maken en in te studeren. De leerkracht begeleidt dit zodat alle leerlingen het groepscouplet aan het begin van de 2^e dag met z'n allen kunnen zingen.

Tekst en muziek van het lied (zie blz. 14)

Ontwerpschets voor het T-shirt laten maken

Voor de tweede dag moeten de kinderen een ontwerpschets maken voor op hun T-shirt. Het gaat erom dat de kinderen hiermee geoefend hebben, de tekeningen hoeven niet meegenomen te worden omdat de kinderen de tekening toch wel uit het hoofd na kunnen tekenen. Bij scholen die voor 14 uur vertrekken tijdens de buitendagen is er onvoldoende tijd om de namen en tekeningen te maken tijdens de buitendagen, deze worden daarom op school gemaakt tussen de 1ste en de 2de dag.

Hulpouder(s) regelen voor 2^e dag

De tweede dag staat het zintuigtouw op het programma. Hiervoor zijn eventueel, in overleg met de dagcoördinator, twee extra begeleiders nodig. Dit kunnen de leerkracht en een hulpouder zijn, maar ook twee hulpouders, zodat de leerkracht vrij is om met de groepjes mee te gaan.

De 2de bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Als Fleur er niet is, kinderen in stilte meenemen naar het huisje om daar de Wachters wakker te zingen met het lied en het eigen couplet. Ieder kind heeft zonodig de tekst van het eigen couplet
- Indien T-shirts mee naar school zijn gegaan deze mee (laten) nemen en de textielstiften terugbrengen.
- Leerkracht en/of hulpouder(s) begeleiden, in overleg met de dagcoördinator, bij het zintuigtouw op deze dag

Thema van de 2de bosdag

Het thema van deze dag is *verdieping* van op de vorige dag opgedane ervaringen en kennis.

Activiteiten door de leerkracht en de ouder

De leerkracht zorgt ervoor dat:

- er minimaal één hulpouder aanwezig is voor begeleiding bij het zintuigtouw;
- de groep het groeps couplet kent;
- de kinderen bij aankomst in het terrein, na het zingen van het lied bij het bord, doorlopen naar het huisje van Fleur, als deze er niet is.

De leerkracht en/of de hulpouder(s) wordt gevraagd om de tweede dag de kinderen te begeleiden bij het zintuigtouw. Het is aan te raden om zelf ook het zintuigpad echt te lopen, dan kunt u erover meepraten! De begeleidende ouder neemt in overleg met Fleur of de dagcoördinator enkele (huishoudelijke) taken op zich.

Programma 2de dag

De kinderen lopen in stilte samen met de leerkracht (soms ook met Fleur) via het bord naar het huisje van Fleur. De leerkracht laat de kinderen in stilte plaats nemen in de kring. De Wachters liggen te slapen. Daarna wordt gezamenlijk het lied en het door de leerlingen zelf gemaakte couplet gezongen. Elke Wachter draagt vervolgens een Haiku voor.

Daarna heeft ook iedere wachter weer globaal hetzelfde programma. De rode draad voor de tweede dag is de voedselkringloop en het gebruik van de zintuigen. Naast onderstaande programma komen vaak nog veel andere activiteiten aan de orde.

- Zintuigtouw
- Kringloopspel
- Waterdierenonderzoek
- Stille wandeling
- Bomenherkennen en materialen verzamelen

Tussen de 2de en de 3de bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Werkboekopdrachten tot aan derde dag.
- De leerlingen een Haiku laten maken (op losse velletjes)

Werkboekopdrachten tot aan de derde dag

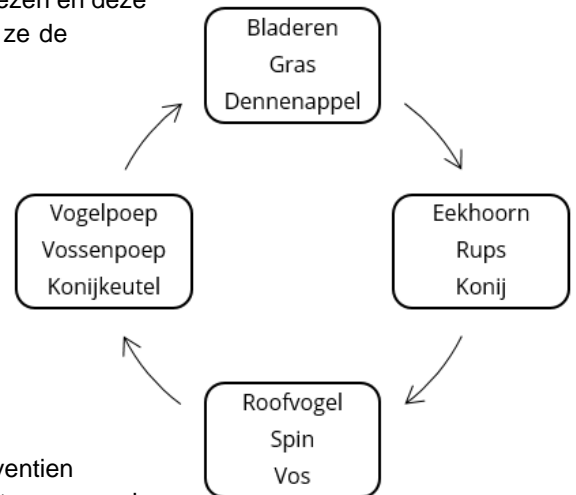
De opdrachten spreken bijna voor zichzelf. Hieronder een korte toelichting van enkele van de opdrachten.

Bomen in Het Bewaarde Land

Bij de opdracht over de bomen is het de bedoeling dat de kinderen uit de op de tweede dag meegenomen natuurlijke materialen een viertal bladeren (eik, berk, den, beuk) kiezen en deze op naam brengen met de getekende zoekkaart. Daarna tekenen ze de bladeren zo goed mogelijk na.

De voedselkringloop

Bij de steropdracht over de kringloop is het de bedoeling dat de kinderen de woorden op de juiste plaats neerzetten zoals hiernaast in de kringloop weergegeven.

De leerlingen een Haiku laten maken

Iedere leerling wordt gevraagd een Haiku te maken (onder begeleiding van de leerkracht). In het leerlingenwerkboek wordt ook kort uitgelegd wat een Haiku is.

Een Haiku is een klein gedichtje dat in totaal bestaat uit zeventien lettergrepen, verdeeld in drie regels. De eerste regel heeft vijf lettergrepen, de middelste zeven en de laatste weer vijf. Een kenmerk van een Haiku is dat het niet hoeft te rijmen. Van oorsprong komt de Haiku uit Japan en gaat zij niet zozeer over persoonlijke dingen maar is de natuur vaak het onderwerp. Verder geldt dat een haiku in de tegenwoordige tijd is geschreven.

Een haiku maken met leerlingen

Vraag aan de leerlingen of zij zich iets herinneren van de afgelopen dagen in Het Bewaarde Land dat ze graag in een gedicht willen beschrijven. Dat kan iets zijn dat ze in het bos zijn tegengekomen (plant, dier, boom) of hebben gedaan (klimmen, dwalen, in het gras liggen). Laat het een eenvoudige gebeurtenis zijn; een blaadje dat naar beneden dwarrelde, een mees die een rups opeet, een brandnetel die in je vinger prikt.

Vraag de leerlingen antwoord te geven op de volgende vragen:

- wat zie je? (het uiterlijk zichtbare);
- wat gebeurt er? (de beweging de handeling);
- hoe loopt het af? (de conclusie).

Alles met zo weinig mogelijk woorden in de tegenwoordige tijd opgeschreven. Het is raadzaam om als leerkracht eerst zelf te oefenen voordat je met de kinderen aan het werk gaat.

Probeer te voorkomen dat de kinderen het kunstje (5, 7, 5) belangrijker gaan vinden dan de inhoud. Het uiteindelijke doel is iets vast te houden dat je zelf gezien of meegemaakt hebt, niet om wat zinnnetjes in drie regels te persen.

Haiku's gemaakt door Wachters en kinderen:

Zomer

*De Wielewaal zingt
Ruisende bomen rondom
De zomer dartelt*

Een slak

*Een langzaam leven
over vloeiende paden
slak op mijn vinger*

Spitten

*Scheurende bodem
regenworm kronkelt zich
de aarde weer in*

Boom

*We klimmen bomen
In 't Bewaarde Land
leren van binnen*

*De gevallen boom
laat de insecten eten
en laat ze leven*

*De worm kijkt omlaag
en ziet een kleine mier
de mier ziet een reus*

De 3de bosdag

Aandachtspunten voor de leerkracht

- Meegeven van de Haiku aan de leerlingen op losse velletjes.
- Meenemen van de leerlingenwerkboeken en aan Fleur geven.
- Samen met Fleur op zoek naar de Wachters zoals op dag 1.

Thema van de 3de dag

Op de 3e dag wordt gestreefd naar *integratie* van de ervaringen en kennis die de leerlingen de vorige dagen hebben opgedaan. Daarnaast wordt er stil gestaan van het belang van alle elementen in het leven om ons heen en in onszelf.

Activiteiten door de leerkracht

De leerkracht zorgt ervoor dat:

- de leerlingenwerkboeken aanwezig zijn. Om beschadiging te voorkomen, worden de werkboeken niet aan de kinderen meegegeven. Ze blijven achter bij het huisje van Fleur.
- de kinderen hun Haiku op een apart papier bij zich hebben of uit hun hoofd kennen

De rest van de dag kan de leerkracht weer een kijkje nemen bij de groepjes en kan in overleg met Fleur, een handje helpen bij de huishoudelijke taken.

Programma 3de dag

De leerlingen worden bij aankomst door Fleur opgevangen. De Wachters zitten allemaal op een andere plek als op de eerste dag. Bij het zoeken van hun Wachter moeten de kinderen afgaan op het instrument dat bij hun Wachter hoort. Samen met hun Wachter gaan de kinderen weer op pad.

Thema van de derde dag is vooral verdieping, iedere groep heeft hier een heel eigen programma voor. Veel voorkomende programmaonderdelen op deze laatste dag zijn:

- alle elementen in je lijf en in de natuur
- voordragen van de zelfgeschreven haiku's
- het zoeken van een eigen stilteplek
- eindpresentaties of een gezamenlijk eindspel.

Per groepje worden de praatstukken uit elkaar gehaald en teruggegeven aan de leerlingen. De kinderen krijgen van hun Wachter een klein aandenken aan Het Bewaarde Land. Met elkaar worden de dagen nog even besproken.

Schoolactiviteiten na de 3de bosdag

Op de 3de dag krijgt via de mail een nieuwsbrief over het bewaarde land voor de ouders. Verzoek is om deze z.s.m. door te sturen naar de ouders gelijk met de normale "school weekbrief". Doel is dat de ouders nog eens met hun kinderen naar Het Bewaarde Landgebied teruggaan. Daarnaast ontvangt de leerkracht het recept van soep en een poster om op school op te hangen om ouders te interesseren om vrijwilliger te worden bij Het Bewaarde Land.

Na de 3de dag is het natuurlijk fijn als de kinderen hun werkboekjes af kunnen ronden en over hun ervaringen kunnen napraten.

Om de tekeningen op de T-shirts mooi te houden moeten ze worden gestreken voor dat ze de was ingaan.

Na ca 2 weken ontvang je als leerkracht nog het verzoek om digitaal en evaluatie in te vullen.

5 Achtergrondinformatie

In dit hoofdstuk vindt u informatie over het ontstaan, de uitgangspunten, de effectiviteit en de leerdoelen van Het Bewaarde Land.

Onstaan van Het Bewaarde Landprogramma

Bij het samenstellen van het programma voor Het Bewaarde Land begin jaren '90 is het boek "Beleef de natuur met kinderen" van Joseph Bharat Cornell (Elmar 1986) van grote invloed geweest. Cornell geeft hierin vijf leerstellingen over 'buiten onderwijzen' die hem erg hebben geholpen om met kinderen te werken in de natuur. Ze zijn ook goed van toepassing op Het Bewaarde Land. Deze vijf leerstellingen zijn op de volgende pagina dan ook letterlijk uit het boek overgenomen.

Uitgangspunten

Het Bewaarde Land kent diverse uitgangspunten, die de Wachters hanteren in het contact met de kinderen. Dit zijn:

- De natuur is wonderlijk van zichzelf. Kinderen worden gestimuleerd om op hun eigen persoonlijke wijze de natuur te beleven. Wachters gebruiken geen politiek, religie of ander gedachtegoed om de natuur wonderlijker te laten lijken dan zij al is.
- In Het Bewaarde Land wordt iedereen gewaardeerd zoals hij is. De werkvormen zijn niet gericht op prestatie en/of competitie, eerder op samenwerking.
- De leerlingen hoeven ervaringen niet noodzakelijkerwijs te verwoorden. Een kind is niet verplicht gevoelens te uiten of onder woorden te brengen.
- We werken zoveel mogelijk in een speelse en humorvolle atmosfeer.
- Een goede band tussen de Wachter en de kinderen is een belangrijke voorwaarde voor het project.
- De beleving van de kinderen staat centraal.
- De ontmoeting tussen de kinderen en de natuur is geïntegreerd in het spel van Het Bewaarde Land en speelt zich steeds af op het fysieke, het sociaal-emotionele en het cognitieve niveau.
- Met alle onderdelen en werkvormen willen we ook de creativiteit en fantasie van de kinderen stimuleren.

De aankleding van Het Bewaarde Land is eenvoudig gehouden. Dit ligt in het verlengde van de leefwijze in Het Bewaarde Land. De enige versieringen zijn de T-shirts voor de kinderen, de praatstok en de Wachterkleding. Verder zijn er veldwerkmaterialen aanwezig, die de Wachters meenemen in hun Wachtertas. Bij het uitvoeren van Het Bewaarde Land staat voor de uitvoerende organisatie duurzaamheid voorop. We schaffen duurzame materialen aan en we gaan zuinig met energie en water om. Ook zorgen we voor zo weinig mogelijk afval, dat we vervolgens zorgvuldig opruimen.

De vijf leerstellingen van Joseph Bharat Cornell

(uit het boek "Beleef de natuur met kinderen")

1. Onderwijs minder en deel meer

Naast het vertellen van de kale feiten aan kinderen ('dit is een Canadese bergspar') vertel ik ze graag over wat ik voel als ik naar die boom kijk. Ik vertel ze over mijn ontzag en respect voor de manier waarop een Canadese bergspar in een subalpien klimaat (water schaars in de zomer en meestal bevroren in de winter; scherpe winden in de winter draaien, buigen en doden de takken) kan overleven. Ik vertel ze ook dat ik me afvraag hoe de wortels van de Canadese bergspar altijd in staat zijn voldoende voedende stoffen in de steenscheurtjes te vinden om te overleven.

Laten we het geval nemen van de Canadese bergspar die bij een kamp groeide waar ik werkte. Deze boom stond tussen twee grote keien. Om de stenige bodem te bereiken moest hij zijn wortels 7,5 meter naar beneden sturen. In die tijd was de boom zeker 200 jaar oud en slechts 2,4 meter hoog. Herhaaldelijk maakten de kinderen tijdens hun wandelingen een omweg om hun veldflessen bij zijn wortels te legen. Sommige kinderen kwamen jaren achtereen terug naar dit kamp en sloegen de koppige overlevingsstrijd van deze boom in zijn ruwe omgeving gade. Eigenlijk renden ze, zodra ze in het kamp aankwamen direct naar de boom om te zien hoe hij de droge herfst en de koude winter had doorstaan. Hun liefdevolle bezorgdheid deed mijn respect voor de Canadese bergspar alleen maar groeien. Ik ben er van overtuigd dat het voor een volwassene belangrijk is zijn gevoelswereld met een kind te delen. Alleen door onze diepere gedachten en gevoelens te delen, brengen we op anderen liefde en respect voor de aarde over. Een kind zal aangemoedigd worden zijn eigen gevoelens en waarnemingen te onderzoeken wanneer we onze ideeën met hem delen. Een wederzijds vertrouwen en vriendschap ontwikkelen zich tussen de volwassene en het kind.

2. Sta open

Ontvankelijkheid houdt in dat je luistert en bewust bent. Het is een van de rijkst belonende houdingen die je kan koesteren als je met kinderen werkt. Het buiten zijn roept een spontaan enthousiasme in het kind op. Deze energie kan op een kundige manier omgezet worden in energie om te leren. Wees gevoelig: elke vraag, elke opmerking, elke uitroep van vreugde is een gelegenheid om met de kinderen contact te maken. Reageer op de stemming en gevoelens van het kind op dat moment. Vergroot de belangstelling van je kind door bij het leren aan te sluiten op zijn of haar nieuwsgierigheid. Je zult zien dat wanneer je de ideeën van het kind respecteert, de tijd die je samen doorbrengt voorbij vliegt. Let er ook goed op, wat er op dat bepaalde moment in de natuur aan de gang is. Er gebeurt altijd iets opwindends. Als je met die aandacht de natuur bekijkt, dan zal de lesopzet van minuut tot minuut gevuld zijn.

3. Richt de aandacht van het kind meteen

Zorg dat van het begin af aan de juiste stemming aanwezig is. Betrek iedereen er zoveel mogelijk bij door vragen te stellen en interessante dingen aan te wijzen en de kinderen te laten luisteren naar bepaalde geluiden. Sommige kinderen zijn het niet gewend om de natuur van zo dichtbij te bekijken. Probeer dingen te vinden die hun belangstelling hebben en maak ze beetje bij beetje vertrouwd met deze manier van observeren. Laat hen ook merken dat je hun vondsten interessant vindt.

4. Kijk en ervaar eerst, praat daarna

Soms zal het schouwspel van de natuur alle aandacht van het kind nemen: een libelle die net uit zijn cocon tevoorschijn is gekomen en die vloeistof in de zachte, zich openvouwende vleugels pompt, of een hert dat op een open plek in het bos staat te grazen. Maar zelfs als die speciale schouwspelen ontbreken, kan een kind iets wonderlijks ervaren door met grote aandacht naar iets gewoons te kijken. Kinderen hebben de gave om volledig in het ding op te gaan waar ze naar kijken. Het spreekt eigenlijk vanzelf dat een directe ervaring kinderen meestal bij blijft en dat kennis van feiten en observaties van anderen hen minder lang bijblijven.

Maak je geen zorgen als je de namen van planten en dieren niet weet. De naam van een plant of dier zegt in feite nog niets over wat het werkelijk is. Net zoals je eigen persoon niet te vangen is met je naam of zelfs met je lichaamsbouw en persoonlijkheidstrekken geldt dit ook voor een eik. Een naam en een lijst met feiten is lang niet voldoende. Je kunt een eik meer gaan waarderen door te kijken hoe de stemming van deze boom wisselt bij verandering in licht op verschillende tijdstippen. Bekijk de boom eens vanuit ongebruikelijke hoeken. Voel en ruik de stam en de bladeren. Ga eens rustig op of onder de takken zitten en wees bewust van alle vormen van leven in en om de boom en het leven dat hiervan afhankelijk is. Kijk, stel vragen, raad, maak plezier! Als de kinderen invoeling met de natuur beginnen te ontwikkelen dan zal de verhouding leerkracht-medeelering zich geleidelijk ontwikkelen tot die van leerkracht-mede-avonturier.

5. Plezier

Plezier in vrolijke vorm of kalme oplettendheid, mag tijdens de ervaring niet ontbreken. In een blijde en enthousiaste sfeer worden kinderen op een natuurlijke manier aangezet tot leren. Vergeet niet dat eigen enthousiasme aanstekelijk werkt en dat is misschien je grootste goed als begeleider.

"Beleef de natuur met kinderen" van Joseph Bharat Cornell (Elmar 1986)

Effectiviteit van Het Bewaarde Land

Er is een evaluatieonderzoek uitgevoerd door het Freudenthal Instituut voor Didactiek van Wiskunde en Natuurwetenschappen (groep Natuur-en Milieueducatie) van de Universiteit Utrecht. Dit onderzoek laat zien dat Het Bewaarde Land erg effectief is. In het onderzoek is bij de deelnemende klassen vóór en na het doorlopen van het programma een vragenlijst afgenomen, evenals in controleklassen die niet deelnamen aan het programma. Hieruit blijkt dat bij de deelnemende leerlingen een duidelijk herkenbare en positieve verandering optreedt in houding, gedrag en kennis ten aanzien van de natuur.

Uit gesprekken met leerkrachten bleek dat deze enthousiast waren en veranderingen zagen in houding en gedrag bij de leerlingen. De leerlingen waren oplettender bij het natuuronderwijs, hadden meer oog voor de natuur rond de school, waren zorgzamer voor kleine beestjes en namen hun ouders in het weekend mee naar het bos. Bij observaties in Het Bewaarde Land namen de onderzoekers waar dat de leerlingen steeds minder bang werden voor bijvoorbeeld kleine beestjes, maar ook voor stilte en alleen zijn. Ze vonden de natuur minder vies en waren alerter op wat er te zien en te horen is.

De algemene conclusie uit het evaluatieonderzoek is dan ook dat de doelstellingen van Het Bewaarde Land op een zeer succesvolle manier worden bereikt. Aspecten die deze effecten positief lijken te beïnvloeden en die aanbevolen worden om in de toekomst vast te houden zijn:

- het werken met kleine groepjes en het persoonlijke contact met de Wachters;
- de vrije en fantasievolle vorm van het programma;
- de diversiteit in type activiteiten;
- de duur van het totaalprogramma (vier weken met daarbinnen drie volle dagen buiten).

Uit ander onderzoek (Smit et al., 2006) blijkt dat natuur- en milieueducatie op basisscholen ook op de lange termijn positieve effecten heeft. Het is dus aannemelijk dat Het Bewaarde Land ook op de lange termijn effect heeft op kennis, houding en gedrag van kinderen (en later volwassenen) en dat Het Bewaarde Land daardoor bijdraagt aan het ontwikkelen van een duurzame leefstijl. Deze rapporten zijn te downloaden via de site van Het Bewaarde Land (www.hetbewaardeland.nl).

Leerdoelen

Het creatieve natuurbelevingsprogramma hanteert een scala aan leerdoelen. Het is onmogelijk om alle leerdoelen in het kader van deze handleiding te benoemen. We hebben de meest belangrijke algemene doelen geformuleerd.

- De leerlingen maken kennis met een aantal planten en dieren en de elementen water, aarde, vuur en lucht.
- De leerlingen leren een aantal planten en dieren benoemen, en leren iets over hun leefwijze, onderlinge verbanden en de wisselwerking met de elementen.
- De leerlingen leren dat er een wisselwerking is tussen henzelf, de waargenomen planten en dieren en de elementen.
- De leerlingen gaan behalve hun gezichtsvermogen, ook andere zintuigen - tasten, ruiken, horen en proeven - bewust gebruiken. Ze leren dat deze zintuigen ingezet kunnen worden om de omgeving waar te nemen en te onderzoeken.
- De leerlingen leren ruimte te geven aan hun beleving tijdens een ontmoeting met de natuur. Ze leren hun verwondering niet alleen om te zetten in het stellen van vragen, maar ook in gevoelens van respect en liefde voor de natuur en in diverse vormen van creatieve verwerking.

Specifieke leerdoelen

Voor elke werkvorm zijn specifieke leerdoelen geformuleerd. Deze staan steeds aangegeven in de programmabeschrijvingen van de buitendagen, zie hoofdstuk 3. Naast deze specifieke leerdoelen doen de leerlingen enorm veel ervaringskennis op in de natuur die niet uit boeken te leren is.

Aansluiting bij kerndoelen basisonderwijs en NME-nota overheid

Het Bewaarde Land sluit goed aan bij de kerndoelen uit het basisonderwijs. Het Bewaarde Land levert een belangrijke bijdrage bij de kerndoelen 39, 40 en 41 uit het leergebied 'Oriëntatie op jezelf en de wereld'.

- De leerling leert met zorg om te gaan met het milieu.

- De leerling leert in de eigen omgeving veel voorkomende planten en dieren te onderscheiden en te benoemen en leert hoe ze functioneren in hun leefomgeving.
- De leerling leert over de bouw van planten, dieren en mensen, en over de vorm en functie van hun onderdelen.

Daarnaast levert Het Bewaarde Land een bijdrage aan de kerndoelen uit de leergebieden 'Kunstzinnige Oriëntatie' en 'Bewegingsonderwijs'.

Het doel van Het Bewaarde Land sluit ook aan bij de nota Natuur- en Milieueducatie. Daarin geeft het Rijk aan dat het doel van natuur- en milieueducatie is: Het in staat stellen van mensen om verantwoordelijkheid te nemen om uiting te geven aan hun wensen en zélf invloed uit te oefenen op de kwaliteit van hun leefomgeving.

6 Het verhaal van Erik en Sylvia

Dit verhaal wordt op school door de leerkracht voorgelezen voorafgaande aan het eerste bezoek.

Het verhaal gaat uit van vier Wachters, alleen als er vijf groepen zijn wordt hier de vijfde Wachter van Kleur aan toegevoegd. Deze tekst is cursief gedrukt.

Het verhaal is een vervolg op het verhaal zoals dat in de klas is "verteld" door Fleur en de Wachter.

Inleiding

Weten jullie het nog? Erik en Sylvia waren op bezoek in Het Bewaarde Land bij Fleur. In het volgende verhaal gaan ze samen op pad met de Wachters van Vuur, Aarde, Water en Lucht (*en van Kleur*).

Hoofdstuk 1: De Wachter van Vuur

"Dat is de Wachter van Vuur," zegt Fleur. Erik en Sylvia zien een man met een mooie mantel aankomen. "Hij zal jullie wat meer vertellen over Het Bewaarde Land en de Wachters. Ik maak ondertussen de kruidensoep af waar ik mee bezig was."

De Wachter van Vuur kijkt hen vriendelijk aan, ze gaan met z'n drieën lekker in de zon zitten. "Draagt u altijd zo'n mantel?" vraagt Sylvia. De Wachter van Vuur begint te lachen.

"Nee hoor, de mantel met de kleuren van de elementen dragen we alleen hier in Het Bewaarde Land." Nu is Erik toch ook wel nieuwsgierig geworden. "Wat zijn elementen?" vraagt hij. Hij is duidelijk onder de indruk van de Wachter van Vuur.

"De elementen zijn Aarde, Water, Lucht en Vuur (*en Kleur*). Daar zijn ook de Wachters naar genoemd. En eigenlijk is alles in de natuur uit deze elementen opgebouwd. De vier (*vijf*) elementen zorgen er samen voor dat mens, dier en plant goed kunnen leven. Maar dan moeten ze wel alle vier (*vijf*) samenwerken. Snap je?" Erik knikt ernstig. Hij vindt het toch wel een beetje moeilijk.

"Wat doet u nog meer in Het Bewaarde Land?" vraagt hij aan de Wachter.

Dan vertelt de Wachter dat alle Wachters vaak in de natuur komen, zodat ze de planten en dieren steeds beter leren begrijpen. De Wachters ontvangen graag kinderen en grote mensen in Het Bewaarde Land en laten ze de natuur beleven. "Daarnaast heeft iedere Wachter natuurlijk ook eigen taken, die horen bij het element waar hij naar genoemd is. Als Wachter van Vuur bijvoorbeeld, probeer ik me zoveel mogelijk bezig te houden met de dingen die in Het Bewaarde Land met vuur te maken hebben. Vuur is natuurlijk niet alleen de vlam die je met een aansteker kunt maken. Het element Vuur kun je ook vinden in de planten en dieren om je heen, denk maar eens aan Spaanse peper of aan een vurig paard! In alles is wel een beetje vuur te vinden en ik vind het heerlijk om al dat vuur te bekijken en uit te zoeken wat je er op een goede manier mee kunt doen. Heel veel vuurplanten zijn bijvoorbeeld geneeskrachtig of lekker in het eten."

Dan klinken er stemmen in het bos en even later komen de andere Wachters naar het huisje toe. Sylvia en Erik worden hartelijk begroet en ook Fleur komt er weer bij zitten.

De andere Wachters dragen ook dezelfde mantels alleen hebben de binnenkanten steeds een andere kleur. Sylvia ziet dat de Wachter van Vuur een mooi versierde stok in zijn handen heeft als hij wat vertelt aan de andere Wachters. "Wat is dat voor stok, Fleur?" vraagt ze. "Dat is een praatstok, Sylvia. Degene die de praatstok vast heeft, mag dan vertellen en de anderen luisteren. Daarna wordt de praatstok doorgegeven en kan een ander wat zeggen. Zo krijgt iedereen een beurt en wordt er naar je geluisterd."

Hoofdstuk 2: De Wachter van Aarde

Als ze allemaal kruidensoep gegeten hebben gaan de Wachters weer het bos in. Sylvia en Erik mogen met de Wachter van Aarde mee. Hij vertelt dat hij graag met de grond bezig is, bijvoorbeeld in de kruidentuin. "Kruidentuin?" Sylvia en Erik kijken een beetje ongelovig. Die hebben ze nog niet gezien. "Jazeker", zegt de Wachter van Aarde. "Kom maar eens mee, dan laat ik jullie mijn kruidentuin zien." Ze lopen met de Wachter mee naar de rand van het bos. "Hier is het", zegt de Wachter van Aarde en wijst naar een stukje grond waar het vol staat met onkruid. "Maar dit is toch geen kruidentuin," zegt Sylvia, "Er staat alleen maar onkruid." "Oh, zijn dat dan geen kruiden", antwoordt de Wachter plagerig. "Veel kruiden die jij onkruid noemt, kun je heel goed gebruiken voor een kruidenthee of in een soep. Maar je hebt gelijk, het is niet zo'n keurig kruidentuintje dat je waarschijnlijk verwachtte te zien. Maar het zijn echt eetbare kruiden, hoor." En terwijl hij dat zegt, stopt de Wachter een blad schapenzuring in zijn mond. "Lekker hoor, net zure appeltjes." Sylvia en Erik wisselen een veelbetekenende blik met elkaar. Deze Wachter is duidelijk niet goed bij zijn hoofd. "Hier, probeer maar een stukje, het is echt heel goed te eten." En hij geeft de kinderen een stukje van het zuringblad. Voorzichtig

knabbelen Sylvia en Erik eraan. "Het smaakt inderdaad naar zure appeltjes", zegt Erik verbaasd. "Ik wil nog wel wat." En ook Sylvia moet toegeven dat het blaadje lekker smaakt.

Hoofdstuk 3: De Wachter van Water

Als Sylvia en Erik een tijdje in de kruidentuin hebben geholpen met het plukken van kruiden voor de soep, biedt de Wachter van Aarde aan om ze nog even naar de Wachter van Water te brengen. Dat willen de kinderen wel en even later lopen ze achter de Wachter aan door het bos.

Bij een watertje is de Wachter van Water druk bezig met waterplanten. Als ze de Wachter met de kinderen aanziet komen zwaait ze en stopt met werken. "Wat doet u voor werk in Het Bewaarde Land?" vraagt Erik nieuwsgierig. "Mijn taak is de verzorging van het water. Ik zorg ervoor dat het water schoon blijft, zodat er veel vissen, kikkers en kleine waterdierpjes in kunnen leven."

"Hebben jullie al honger?" vraagt plotseling een bekende stem achter de kinderen. Daar is Fleur. "Als jullie willen kunnen jullie wel mee eten." Erik springt al overeind. "Ja, lekker. Ik heb honger als een leeuw." "En ik als een paard!" lacht Sylvia. Terwijl ze met de Wachter van Water teruglopen, vertellen ze honderduit over hun belevenissen van deze ochtend.

Hoofdstuk 4: De Wachter van Lucht

De andere Wachters zijn al bij het huisje als Sylvia en Erik met Fleur en de Wachter van Water aankomen. Tijdens het eten worden de kinderen uitgenodigd om straks met de Wachter van Lucht mee te gaan. "Nou, graag!" antwoordt Erik met een veel te volle mond. "Maar eerst wil hij nog even proberen hoeveel boterhammen hij tegelijk in z'n mond kan stoppen!" zegt Sylvia afkeurend.

Als iedereen genoeg heeft gegeten zegt een stem: "Gaan jullie mee?" Dat is de Wachter van Lucht. Hij neemt de kinderen mee naar een grote eik. "Kijk, dit is mijn boom. Hier zit ik het liefst in."

De kinderen kijken langs de stam omhoog. Allemachtig, dat gaat wel een heel eind omhoog.

"Ik blijf liever beneden," zegt Sylvia dan. De valpartij van die ochtend staat haar nog fris in het geheugen en plotseling voelt ze ook de schaafwond aan haar knie weer. De Wachter van Lucht kijkt haar even aan. "Zal ik je leren klimmen? Als je je goed aan de klimregels houdt, zul je echt niet vallen. Ik klim wel met je mee," belooft hij. Aarzelend stemt Sylvia toe.

"Je moet nooit hoger klimmen dan je durft, want als je angstig wordt kun je fouten maken." Al klimmend legt de Wachter van Lucht uit waar ze op moeten letten tijdens het klimmen. "Denk vooral ook aan de boom en zorg dat je z'n takken niet beschadigt."

Het duurt niet lang voor ze bij het plekje van de Wachter zijn aangekomen; een stevige tak waarop ze gemakkelijk met z'n drieën kunnen zitten. Wel hoog! De Wachter van Lucht vertelt dat hij hier zo van vogels kan genieten.

"Van vogels genieten?" reageert Sylvia verrast. De Wachter van Lucht kijkt haar even glimlachend aan, maar zegt verder niets. Ze luisteren even aandachtig. "Hoor, dat is een bonte specht. En daar zingt een zanglijster!" "Zoiets moois heb ik nog nooit meegemaakt", zucht Sylvia. Diep onder de indruk klimmen Sylvia en Erik weer met de Wachter van Lucht naar beneden.

Dit stukje over de Wachter van kleur wordt alleen voorgelezen als er vijf groepen zijn in de klas.

Daar staat Fleur met een Wachter die ze nog niet ontmoet hebben.

"Dag," zegt hij, "ik ben de Wachter van Kleur. Gaan jullie ook even met mij mee?"

Hoofdstuk 5: De Wachter van Kleur

"Weet je waarom ik graag de andere Wachters van Het Bewaarde Land help?" zegt de Wachter van Kleur. "Kleur is in alle elementen aanwezig! Ik geniet van het bos als van een mooi schilderij. Ik ben dol op herfstbladeren, bonte vlinders, felgekleurde vogels, paddenstoelen en zonsondergangen. In de lente ben ik tussen de bloemen te vinden. Van regen en zonneschijn word ik helemaal blij. Dan is er kans dat de regenboog verschijnt. Voor dieren is kleur heel belangrijk. Bijen en wespen vallen extra op om af te schrikken, andere dieren gebruiken juist een schutkleur om niet op te vallen! Die kleuren geven dan rust en veiligheid. Weet je dat je ook kunt verven met delen van planten?"

"Echt waar?" vraagt Sylvia.

"Ja hoor, met uienschillen kun je wol bruin verven, met de bolsters van tamme kastanjes maak je mooi goudgeel! De kleur groen is heel speciaal! Niet alleen zijn er ontelbaar veel kleuren groen, het is ook de kleur van bladgroen. De bladgroenkorrels in groene planten en bomen zijn de enigen die het trucje kennen om suikers en zuurstof te maken!"

Afsluiting

Sylvia en Erik vinden het allemaal heel interessant, maar plotseling bedenken ze zich dat ze al heel erg lang van huis zijn. Hoe laat is het eigenlijk? "Ja kinderen, het is inderdaad tijd om weer naar huis te gaan", zegt Fleur, die op ze stond te wachten. Kom maar mee, dan breng ik jullie naar de poort en wijs ik de weg naar de fietsen. Sylvia en Erik blijven nog even dralen. Ze willen best naar huis, maar het is ook een beetje moeilijk om afscheid te nemen van Fleur en Het Bewaarde Land. Dan steekt Erik Fleur een hand toe. "Bedankt", zegt hij, opeens een beetje verlegen.

"Tot ziens Erik, ik vond het leuk om jullie mee te nemen naar Het Bewaarde Land. Komen jullie nog eens terug?" "Graag!" roept Sylvia enthousiast. "Nou, dag dan." "Neem volgende keer je vader en moeder maar mee. Dan kun je ze alles laten zien!" roept Fleur de kinderen nog na.

Sylvia en Erik zwaaien nog even bij de bocht in het pad. Fleur zwaait terug. Ergens in de verte horen ze een trommel roffelen, of was dat een bonte specht?

Terwijl ze naar huis fietsen zeggen Erik en Sylvia tegen elkaar: "Wat zou het leuk zijn als er hier meer kinderen op bezoek kunnen komen".

Bijlage 1: Voorbeeldbrief aan de ouders

Geachte ouders,

De komende weken gaat groep ... van ... deelnemen aan Het Bewaarde Land, een natuurbelevingsproject dat wordt georganiseerd door Stichting Het Bewaarde Land. Het programma houdt in dat naast een aantal activiteiten in de klas, drie dagen buiten worden doorgebracht in het natuurgebied @@@. Daar worden de kinderen in kleine groepjes begeleid en worden ze vertrouwd gemaakt met wat er in de natuur te ontdekken en te beleven is. Hierbij staat een goede samenwerking met elkaar en het zelf ontdekkend vermogen centraal.

De drie buitendagen zijn op drie achtereenvolgende .....dagen: .....(data)

In verband hiermee willen we een paar zaken onder uw aandacht brengen:

- We vertrekken steeds meteen om 8.30 uur vanuit school. Van hieruit gaan we met auto's naar @@@.
- Hier kun je nog een vraag over het vervoer aan toevoegen indien dat nog niet geregeld is.
- Laat de kinderen gemakkelijk zittende kleding dragen die vuil mag worden.
- Geef uw kind regenkleding en eventueel laarzen mee wanneer de weersvoorspellingen daar aanleiding voor geven.
- Zorg voor een goede antimuggen- en tekenlotion (liefst zonder Deet) en zonnebrand indien het weer hier aanleiding toegeeft.
- Eten en drinken in trommel en beker (geen pakjes, ze moeten hun afval zelf weer meenemen) in een rugzak met een afvalzakje, geen snoep, chips of frisdrank.
- Na een dag buiten in de natuur door te hebben gebracht, is er altijd een kans dat uw kind een teek heeft opgelopen. Teek kunnen een vervelende ziekte overbrengen. Controleer daarom uw kind na thuiskomst. Wanneer de teek binnen 24 uur verwijderd wordt is de kans op besmetting erg klein.

Om ongeveer @@ uur is het programma afgelopen en worden de kinderen weer opgehaald door de ouders die zich daarvoor hebben opgegeven. De kinderen zullen om ongeveer @@ uur weer op school zijn.

In dringende gevallen kunt u tijdens de buitendagen contact opnemen met school die dan de leerkracht informeert.

Bijlage 2: Protocol bij ongevallen

In geval van ongelukken waarbij 112 ingeroepen moet worden (levensbedreigende situaties) hanteren we de volgende afspraken:

- De wachter neemt eerst met de mobiele telefoon contact op met 112 en meteen daarna met de dagcoördinator, en legt duidelijk uit wat er aan de hand is en waar ze in het gebied zijn.
- De dagcoördinator neemt contact op met de leerkracht en de terreinbeheerder om directe toegang voor hulpdiensten tot het gebied mogelijk te maken. De leerkracht gaat zo snel mogelijk naar de plaats van het ongeval.
- Indien nodig wordt een Wachter met EHBO opgeroepen om naar het ongeval te gaan. Deze zoekt eerst in overleg met de dagcoördinator een oplossing voor zijn groep kinderen, bijvoorbeeld door deze aan te laten sluiten bij een andere Wachter of naar Fleur te brengen.
- Stel de kinderen zo nodig gerust.
- Vuistregel bij hulp aan het slachtoffer: Stel het slachtoffer gerust. Doe wat noodzakelijk is maar geen onnodige dingen. Bij vermoeden van ernstig letsel het slachtoffer niet verplaatsen en geen eten of drinken geven.
- Zo nodig/mogelijk iemand naar de ingang van het terrein sturen om de hulpdienst op te vangen/binnen te laten en naar de plek van het ongeval te wijzen.
- De leerkracht blijft bij het kind. Indien mogelijk gaat de Wachter weer met de groep aan de slag.
- Indien de leerkracht mee gaat met de ambulance wordt er door de leerkracht vervanging vanuit school geregeld.
- De dagcoördinator informeert na afloop de locatiecoördinator over het ongeval.
- De locatiecoördinator meldt het incident aan de projectleiding.
- De locatiecoördinator of projectleider neemt in ernstige gevallen na afloop contact op met de leerkracht (en eventueel de ouders) over de afloop.

Bij niet levensbedreigende situaties (als 112 niet gebeld hoeft te worden) neemt de leerkracht contact op met de school om de ouders te informeren en hen te vragen de leerling op te komen halen. De leerkracht blijft tot die tijd bij het kind.

De leerkracht, de hulpouder of Fleur zijn de eerst aangewezen personen om de leerling naar het ziekenhuis te vervoeren als 112 niet gebeld hoeft te worden. Dit is ter beoordeling aan de leerkracht.

De wachters blijven bij hun eigen groep.

Bijlage 3: Vrijwilligersovereenkomst

Vereniging IVN, statutair gevestigd en kantoorhoudende te (1018 DD) Amsterdam aan de Plantage Middenlaan 2c, te dezen vertegenwoordigd door de heer Jan Dijsselbloem, hierna te noemen 'organisatie',
en
de Bewaarde Land-vrijwilliger, hierna te noemen 'vrijwilliger'.
Gaan de volgende samenwerking aan:

Artikel 1. Werkzaamheden

- 1.1 De vrijwilliger zal ten behoeve van de organisatie ondersteunende werkzaamheden verrichten als wachter of Fleur voor Het Bewaarde Land programma in Brabant.
- 1.2 De partijen kunnen de taken in onderling overleg wijzigen.
- 1.3 Voor het inwerken en de begeleiding zal IVN Brabant zorgdragen.

Artikel 2. Duur en einde van de overeenkomst

- 2.1 De overeenkomst is voor onbepaalde tijd aangegaan.
- 2.2 De partijen kunnen de overeenkomst in onderling overleg beëindigen.
- 2.3 Zowel de vrijwilliger als de organisatie kunnen de overeenkomst door schriftelijke opzegging beëindigen.

Artikel 3. Vrijwilligersvergoeding

- 3.1 De organisatie betaalt de vrijwilliger een reiskostenvergoeding via het planningssysteem van Het Bewaarde Land.
- 3.2 De vrijwilliger draagt zelf de verantwoordelijkheid om deze vergoeding via het systeem aan te vragen.
- 3.3 De vrijwilliger draagt zelf de verantwoordelijkheid om de verkregen vergoeding al dan niet door te geven aan de belastingdienst.

Artikel 4. Scholing en bijscholing

- 4.1 In het Het Bewaarde Land werkt de organisatie met vrijwilligers die met goedgevolg de wachtersopleiding (theorie en praktijk) hebben doorlopen.
- 4.2 Jaarlijks worden een aantal bijscholingsactiviteiten door de organisatie verzorgd. Deze worden door de vrijwilliger minimaal 2 maal per jaar bezocht. Indien er redenen zijn om hieraan niet deel te nemen dient de vrijwilliger dit te overleggen met de organisatie.

Artikel 5. Materialen

- 5.1 De aan de vrijwilliger ter beschikking gestelde materialen tijdens het programma zoals de rugzak met veldwerkmaterialen en de wachtersmantel blijven op de locatie van Het Bewaarde Land.
- 5.2 Het verstrekte T-shirt is eigendom van de vrijwilliger.

Artikel 6. Voorbeeldfunctie Vrijwilliger

- 6.1 De vrijwilliger is ambassadeur vanuit de organisatie en heeft daarmee een voorbeeldfunctie naar het publiek toe. Dit houdt in dat de vrijwilliger het gedachtegoed van de organisatie uitdraagt en zich houdt aan de algemene fatsoensnormen. Indien overtreding van dit artikel wordt de vrijwilliger hier door de organisatie op aangesproken.

Artikel 7. Verzekering tegen aansprakelijkheid en ongevallen

- 7.1 De organisatie heeft ten behoeve van de vrijwilliger een ongevallenverzekering afgesloten. Deze garandeert een uitkering in geval van ernstig lichamelijk letsel of dood ten gevolge van een ongeval dat de vrijwilliger tijdens de werkzaamheden is overkomen.
- 7.2 De organisatie heeft ten behoeve van de vrijwilliger een aansprakelijkheidsverzekering afgesloten. Deze dekt de schade die de vrijwilliger tijdens de uitoefening van de overeengekomen werkzaamheden veroorzaakte.

Artikel 8. Verhinderung

- 8.1 Wanneer een vrijwilliger verhinderd is om afgesproken werkzaamheden uit te voeren dan is hij/zij verplicht dit te melden aan de dag-coördinator en de juiste locatie-coördinator. De gegevens van deze coördinatoren worden ieder seizoen gecommuniceerd. Zij regelen dan zo goed mogelijk de vervanging.

Artikel 9. Aard van de overeenkomst

9.1 Deze overeenkomst is geen arbeidsovereenkomst in de zin van het Burgerlijk Wetboek.

9.2 Deze overeenkomst is geen dienstbetrekking in de zin van de Ziektewet. De vrijwilliger is bekend met het feit dat hij op basis van deze overeenkomst niet verzekerd is voor de gevolgen van ziekte, arbeidsongeschiktheid en werkloosheid.

9.3 De relatie tussen de organisatie en de vrijwilliger is geen arbeidsverhouding in de zin van het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen.

9.4 Deze overeenkomst is een vrijwilligersovereenkomst als bedoeld in artikel 2 lid 6 Wet op de loonbelasting 1964, hetgeen betekent dat de organisatie geen loon- of inkomstenbelasting in hoeft te houden. Dat zal de organisatie om die reden dan ook niet doen.

Artikel 10. VOG en gedragscode

10.1 De vrijwilliger dient te beschikken over een geldige Verklaring Omtrent Gedrag (VOG). Deze wordt via de organisatie aangevraagd en geregistreerd.

10.2 Zodra en indien de vrijwilliger de VOG niet voorafgaande aan de eerste serie werkzaamheden overgelegd heeft, dan eindigt deze overeenkomst direct van rechtswege.

10.3 De vrijwilliger onthoudt zich van elke vorm van seksueel gedrag of taalgebruik ten opzichte van de kinderen.

10.4 De vrijwilliger mag de kinderen niet op zodanige wijze aanraken, dat deze aanraking naar redelijke verwachting als seksueel of erotisch van aard ervaren zal worden.

10.5 Als een kind moet plassen en dit niet alleen wil doen, gaat de vrijwilliger niet zelf mee, maar vraagt een ander kind om mee te gaan of roept eventueel de hulp van de leerkracht in.

10.6 Vrijwilliger controleert kinderen niet onder de kleding op teken.

10.7 Wanneer de vrijwilliger ongewenst gedrag signaleert of vermoedens daaromtrent heeft, neemt deze contact op met de locatie-coördinator. Dezelfde mogelijkheden staan open voor degene die beschuldigd wordt van ongewenst gedrag.

Artikel 11. Geschillen

11.1 Bij geschillen, over de interpretatie van deze overeenkomst, ten aanzien van de uitvoering, besteding van de beschikbare gelden, wijze van begeleiding, invloed op het beleid, de schaderegeling e.d., wordt de kwestie voorgelegd aan het bestuur van de organisatie.

11.2 De vrijwilliger heeft de mogelijkheid tegen een beslissing in beroep te gaan. Een beroepscommissie van drie personen zal dan een bindende uitspraak doen.

